

Varstvo živalskih vrst v okviru varstva narave

Jana VIDIC*

Izvleček:

Vidic, J.: Varstvo živalskih vrst v okviru varstva narave. Gozdarski vestnik, št. 9/2001. V slovenščini, cit. lit. 24.

Varstvo živalskih vrst je aktivnost v okviru varstva narave s ciljem ohraniti vrste in dopustiti živalim življenje, ki jim po naravi pripada. Varstvo se nanaša na prostoživeče vrste in se uresničuje z varstvom osebkov in populacij. Ogroženost vrst je prikazana v rdečih seznamih. S spoznanjem, da je narava vse Zemlje medsebojno povezana celota, so nastali številni mednarodni dogovori, sporazumi in protokoli o varstvu narave, v procesu pridruževanja Slovenije k Evropski uniji pa postajajo vse bolj obvezujoči tudi predpisi Evropske unije. Zakon o ohranjanju narave (1999) je doslej najbolj celovito uredil varstvo živalskih vrst. Živalske vrste obravnava kot naravne vrednote in kot sestavine biotske raznovrstnosti. Posebna varstvena pozornost je namenjena ogroženim vrstam. Naveden je status gozdnih kur v domačih pravnih predpisih in mednarodnih konvencijah.

Poseben vidik varstva živalskih vrst izhaja iz odnosa človeka do drugih živih bitij. V zadnjem času se pojavljajo tudi filozofska gledanja, na osnovi katerih v pravnih ureditvah živali ne bi več obravnavali kot stvari, pač pa kot bitja s pravnimi pravicami.

Ključne besede: gozdna žival, ogroženost vrst, rdeči seznam, varstvo narave, mednarodni dogovori, varstveni ukrep, pravice živali.

Uvod

Varstvo živalskih vrst je aktivnost v okviru varstva narave, ki obsega pravno urejanje, načrtovanje, ugotavljanje in analiziranje stanja, izvajanje ukrepov, prizadevanje za usmerjanje družbene pozornosti in večanje naklonjenosti ljudi živalim in naravi, s ciljem ohraniti vrste in dopustiti živalim življenje, ki jim po naravi pripada. Varstvo se nanaša na prostoživeče vrste, to je na tiste, ki lahko živijo prosto v naravi, neodvisno od človeka in ki niso nastale z umetnim izborom.

Varstvo vrst se uresničuje z **varstvom osebkov in populacij**, za ohranitev vrst pa je ključno varstvo populacij. Vrsta se ohranja, če se ohranja v viabilni populaciji, nad nivojem minimalne viabilne populacije, kar pomeni, da se ohranja v najmanj tako veliki populaciji, da se v njej lahko izravnavajo izgube zaradi odklona od enakomerne spolne strukture, nepredvidljivih dogodkov v okolju ter da je ohranjena zadostna genska raznolikost (KRYŠTUFK 1999).

Ogroženost živalskih vrst

V primeru, da razširjenost in številčnost populacij vrste v okviru naravnih nihanj kažeta dolgoročen trend zmanjševanja in ko se kaže možnost, da bo velikost populacije padla pod minimalno ali pa se je to celo že zgodilo, govorimo o **ogroženosti vrste**. Pri tem je pomembno upoštevati, ali gre za globalno ogroženost vrste ali gre za ogroženost dela populacije ali le ene ali več metapopulacij. O ogroženosti vrste pa govorimo tudi v primeru, ko še ni opažen trend upadanja

populacije, vendar je vrsta redka ali tako občutljiva na spremembe v življenjskem prostoru, da obstaja v primeru posegov nevarnost velike ogroženosti.

Vzrok za ogroženost vrste so dejavniki ogrožanja, ki so lahko neposredni ali posredni.

Neposredni so tisti, ki delujejo negativno neposredno na osebe, tako da jim škodijo ali jih uničujejo, posredni pa tisti, ki zmanjšujejo kakovost življenjskega prostora, s tem da spreminjajo bodisi biotop bodisi biocenozo in s tem slabšajo življenjske razmere.

Vrste so različno občutljive na dejavnike ogrožanja. Zlasti močno so občutljive steneke vrste z ozko ekološko valenco in majhno sposobnostjo prilagajanja. Te vrste najprej klonejo pred dejavniki ogrožanja in pričene izumirati. Evričke vrste so bolj prilagodljive in zato manj občutljive. Druga skrajnost pa so vrste z največjo stopnjo prilagodljivosti, ki na račun vpliva človeka pridobijo konkurenčno prednost pred drugimi vrstami, se številčno množijo in širijo svoj areal.

Zaradi neposrednega ogrožanja so zlasti ogrožene tiste vrste, ki jih človek lovi za hrano, za trofeje ter tiste vrste, zaradi katerih se človek počuti ogroženega, ker so mu tekmeci za hrano ali plen, ker mu povzročajo škodo na premoženju ali ker mu lahko ogrozijo zdravje ali življenje. Zaradi posrednega ogrožanja pa so zlasti močno ogrožene tiste vrste, katerih habitati so vezani na habitatne tipe, na katere človek s svojimi aktivnostmi ali opuščanjem aktivnosti posebej močno vpliva, npr. mokrišča, suha travišča.

Ogroženost vrst je prikazana v **rdečih seznamih**, v katerih so vrste razporejene po kategorijah ogroženosti. Prve zasnove rdečih seznamov so nastale leta

* mag. J. V., univ. dipl. biol., Ministrstvo za okolje in prostor, 1000 Ljubljana, SLO

1960 v Angliji, od takrat do danes pa rdeče seznaje pripravljamo domala po vsem svetu. Za enotno uporabo kategorij ogroženosti ter meril za razvrščanje skrbi Svetovna zveza za ohranitev narave (IUCN). Kategorije, ki so bile določene leta 1972, so naslednje: izumrla vrsta (Ex), domnevno izumrla vrsta (Ex?), prizadeta vrsta (E), ranljiva vrsta (V), redka vrsta (R), vrsta zunaj nevarnosti (O), neopredeljena vrsta (I), premalo znana vrsta (K). Leta 1994 so bile kategorije nekoliko spremenjene (izumrla vrsta oz. takson (Ex), izumrla vrsta v naravi (EW), kritično prizadeta vrsta (CR), prizadeta vrsta (EN), ranljiva vrsta (V), manj ogrožena vrsta (LR), vrsta s pomanjkljivimi podatki (DD), neopredeljena vrsta (NE)), merila pa dopolnjena tako, da bi omogočala večjo objektivnost pri uvrščanju vrst v posamezne kategorije. Merila so bila naravnana na ugotavljanje globalne ogroženosti vrst. Ker pa je izvajanje konkretnih varstvenih ukrepov za ogrožene vrste kljub številnim mednarodnim povezavam in skupnim aktivnostim še vedno najbolj operativno na nacionalni ravni, je opredeljevanje nacionalne ogroženosti vrst, četudi je zaradi parcialne obravnave relativno, še vedno zelo pomembno. V okviru IUCN zato že pripravljajo predloge meril, prilagojene za opredeljevanje ogroženosti na regionalni oz. nacionalni ravni.

Mednarodni dogovori s področja varstva narave, ki neposredno ali posredno obravnavajo varstvo živalskih vrst

V prvotnih sistemih varstva narave si je vsaka država posebej prizadevala za ohranjanje narave. S spoznanjem, da je narava vse Zemlje celota in da so njeni deli soodvisno povezani, da rastline in živali ne poznajo državnih meja, pa je varstvo preseglo državne meje. Tako je v današnjem času sprejetih veliko mednarodnih dogovorov in sporazumov o varstvu narave in še vedno nastajajo novi. Nekateri obravnavajo samo živalske vrste, nekateri pa so vsebinsko širši, vendar za ohranjanje živalskih vrst nič manj pomembni.

Ena od prvih mednarodnih konvencij, ki je nastala v času dediščinskega varstva, z namenom, da se ohranijo deli narave, ki so v določenem času spoznani za najvrednejše v svetovnem merilu, je **Konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine** (Pariz, 1972). Slovenija je z notifikacijo mednarodnih dogovorov, ki jih je sprejela nekdanja Jugoslavija, leta 1992 pristopila h konvenciji. Leta 1986 so bile na seznam konvencije vpisane Škocjanske jame kot izjemna geomorfološka naravna vrednota z enim največjih podzemnih kanjonov na svetu, z ohranjenimi kraškimi pojavi na matičnem Krasu, z ekološkimi posebnostmi, kot je stičišče različ-

nih flornih elementov, bogastva favne in zgodovinskih arheoloških najdišč ter drugih kulturnih posebnosti.

Z istim aktom o notifikaciji mednarodnih dogovorov je Slovenija prevzela nasledstvo glede **Konvencije o močvirjih, ki so mednarodnega pomena, zlasti kot prebivališča močvirskih ptic** (RAMSAR 1971), h kateri je leta 1977 pristopila nekdanja Jugoslavija. Konvencija je nastala ob spoznanju, da so močvirja in drugi vodni prostori eden najbolj ogroženih habitatnih tipov na svetu. Države pogodbenice se obvezujejo, da bodo predlagale mokrišča za vpis na seznam konvencije in jih odgovorno pred svetom ohranjale. Prav tako se obvezujejo, da bodo razumno izkoriščale močvirja, da bodo zagotavljale varstvo močvirskim pticam ter ustanovljale zavarovana območja. Merila za vpis mokrišč na seznam konvencije so se v primeru s prvotno vsebino konvencije sčasoma dopolnjevala, tako da zajemajo poleg pomena za ptice tudi pomen za ribe in druge vodne ali na vodo vezane živali ter vodne oz. mokriščne rastline. Leta 1993 so bile na seznam konvencije vpisane sečoveljske soline, leta 1999 pa Škocjanske jame kot prvo podzemno mokrišče na seznamu.

Leta 1993 je Slovenija od nekdanje Jugoslavije prevzela obveznosti, izhajajoče iz **Konvencije o varstvu Sredozemskega morja in obalnega območja** (Barcelona, 1976). Osnovna konvencija je sicer okoliško naravnana, na njeni osnovi pa je bil sprejet **Protokol o posebnih zavarovanih območjih in biotski raznovrstnosti v Sredozemlju** (Ženeva, 1982, dopolnjen: Barcelona, 1995). Slovenija je podpisala dodatke k obnovljenemu protokolu, ne pa samega protokola. Pogodbenice so dolžne pripraviti inventarje za biotsko raznovrstnost posebno pomembnih območij v Sredozemlju na osnovi meril, ki jih določa protokol.

Posebej pomembno je prekomajno varstvo živalskih vrst, ki se selijo. Na osnovi spoznanja, da je varstvo teh vrst na njihovem celotnem življenjskem prostoru ne glede na politične meje ključno za njihovo ohranitev, je bila sprejeta **Konvencija o varstvu selitvenih vrst prostoživečih živali** (Bonn, 1979). Slovenija je konvencijo ratificirala leta 1998. Konvencija pogodbenice obvezuje, da zagotovijo stroge varstvene ukrepe za vrste, navedene v dodatku I, da sklepajo medsebojne sporazume o varstvu vrst, ki so navedene v dodatku II, da ohranjajo in obnavljajo življenjske prostore selitvenih vrst ter da zmanjšujejo škodljive dejavnike, ki motijo ali preprečujejo selitev. Na osnovi konvencije je bilo sprejetih več sporazumov, za Slovenijo pa so najpomembnejši naslednji: **Sporazum o ohranjanju afriško-evrazijskih selitvenih vodnih ptičev** (AEWA, 1995), **Sporazum o ohranjanju evropskih netopirjev**

(EUROBATS, 1991) in **Sporazum o varstvu kitov Črnega in Sredozemskega morja ter stičnih območij Atlantika (CET-BM)**. Ratifikacija sporazumov je v programu dela vlade za leto 2001.

Z namenom ohraniti prostoživeče evropske rastlinske in živalske vrste in njihove habitate je bila sprejeta **Konvencija o varstvu prostoživečega evropskega rastlinstva in živalstva ter njunih naravnih življenjskih prostorov** (Bern, 1979). Slovenija je konvencijo ratificirala leta 1999. Konvencija države pogodbenice obvezuje, da sprejmejo potrebne ukrepe za varstvo rastlinskih in živalskih vrst, zlasti tistih, ki so ogrožene, ter selitvenih vrst. Konvencija ima tri dodatke: dodatek I, ki navaja strogo zavarovane rastlinske vrste, dodatek II, ki navaja strogo zavarovane živalske vrste, in dodatek III, ki navaja živalske vrste, za katere velja blažji varstveni režim. Glede na to, da sta medved in volk navedena med vrstami dodatka II, pri katerih so prepovedane vse oblike namernega lovljenja in ubijanja, je Slovenija uveljavila izjemo, ki ji dopušča poseganje v populacije, in sicer z razlogom, da gre za preprečevanje nevarnosti in zagotavljanje interesov javnega zdravja in varnosti. Od gozdnih kur je na dodatek II uvrščen *Tetrao urogallus cantabricus*, vse druge vrste oz. podvrste so na dodatku III.

Trgovino z rastlinskimi in živalskimi vrstami, ki je zlasti za vrste tropskega sveta zelo pomemben dejavnik ogrožanja, ureja **Konvencija o mednarodni trgovini z ogroženimi prostoživečimi živalskimi in rastlinskimi vrstami (CITES)** (Washington, 1973). Slovenija je konvencijo ratificirala leta 1999. V konvenciji so določeni pogoji za trgovanje z ogroženimi vrstami in predpisani načini za nadzor nad trgovino. Eden od načinov nadzora je izdajanje dokumentov CITES, s katerimi mora biti opremljena vsaka rastlina ali žival, navedena na dodatkih konvencije, ki se prenaša preko državne meje. Konvencija ima tri dodatke: dodatek I, ki navaja najbolj ogrožene vrste in za katere se zahteva najstrožji nadzor, dodatek II, ki navaja manj ogrožene vrste, ter dodatek III, ki navaja vrste, za varstvo katerih je pomembno medsebojno sodelovanje pogodbenic. V letu 2001 se v okviru Ministrstva za okolje in prostor na nekaterih drugih ministrstvih in organih, zlasti carinskih, odvija več aktivnosti za implementacijo konvencije.

Z namenom zagotoviti ohranjanje Alp s spodbujanjem trajnostnega razvoja območja ter preprečiti nadaljevanje ogrožanja alpskega območja je bila sprejeta **Konvencija o varstvu Alp** (Salzburg, 1991). Slovenija je konvencijo ratificirala leta 1995. Na osnovi konvencije je nastalo več protokolov, med drugimi tudi **Protokol o varstvu narave in urejanju krajine** (Chambery,

1994). Protokol je Slovenija podpisala, ni pa ga še ratificirala. Protokol pogodbenice zavezuje, da bodo sprejele vse potrebne ukrepe za varstvo, urejanje in po potrebi tudi obnovo alpske narave in krajine, za varstvo prostoživečih živalskih in rastlinskih vrst, njihove raznovrstnosti in življenjskega prostora ob upoštevanju ekološko sprejemljive rabe. Protokol prepoveduje lov, prilaščanje, poškodovanje, ubijanje ter zlasti med razmnoževanjem, odraščanjem in prezimovanjem motenje določenih živalskih vrst, prav tako pa tudi vsakršen drug poseg v življenje živalskih vrst, ki so na seznamu. Pogodbenice bodo v dveh letih po uveljavitvi protokola določile živalske in rastlinske vrste, za katere bodo veljali navedeni ukrepi.

Najbolj globalen mednarodni dogovor s področja varstva narave je **Konvencija o biološki raznovrstnosti** (Rio de Janeiro, 1992). Slovenija je konvencijo ratificirala leta 1996. Celovito obravnava ohranjanje biotske raznovrstnosti na svetovni ravni in trajnostno rabo naravnih virov. Države obvezuje, da vključujejo načela varstva narave v vse sektorje, ki kakorkoli vplivajo na naravo. Biotsko raznovrstnost obravnava na treh ravneh: genski, vrstni in ekosistemski. Za doseganje varstvenih ciljev določa razne ukrepe, med drugimi ustanavljanje zavarovanih območij, obnavljanje poško-

Slika 1: Ljudje zlahka odločamo o življenju in smrti drugih živih bitij: številne smokulje, kot ta na sliki s strto glavo, končajo zgolj zaradi nevednosti ... (foto: Jana Vidic)

dovanih ali uničenih habitatov vrst, upoštevanje vidikov ohranjanja biotske raznovrstnosti pri sprejemanju državnih odločitev, preverjanje škodljivih vplivov posegov na biotsko raznovrstnost, vzpostavljanje spodbujevalnih ukrepov z namenom ohranjanja biotske raznovrstnosti, omogočanje raziskovalne dejavnosti, ozaveščanje javnosti o pomenu ohranjanja biotske raznovrstnosti in drugo. V letu 2001 v okviru Ministrstva za okolje in prostor nastajata dva dokumenta, ki ju zahteva konvencija, in sicer pregled stanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji ter strategija ohranjanja biotske raznovrstnosti, ki bo dana vladi v sprejem ob koncu leta.

Predpisi Evropske unije, ki obravnavajo varstvo živalskih vrst

V potekajočem procesu pridruževanja Slovenije Evropski uniji postajajo predpisi, ki veljajo v Evropski uniji za področje varstva narave, vse bolj obvezujoči tudi za Slovenijo.

S Smernicami za varstvo flore, favne in habitatov (direktiva FFH 92/43/EEC) je določeno varstvo vrst in habitatov. Direktiva ima pet dodatkov: dodatek I, v katerem so naštetih habitat, ki jih je treba ohranjati v ugodnem stanju, dodatek II, v katerem so navedene vrste, za katere je treba opredeljevati posebna varstvena

območja (SAC - Special Areas of Conservation), dodatek III, v katerem so navedena merila za opredeljevanje teh območij, dodatek IV, v katerem so navedene strogo zavarovane rastlinske in živalske vrste, ter dodatek V, ki opredeljuje izkoriščanje vrst. Opisan je postopek vzpostavitve omrežja Natura 2000, v katerega naj bi bila povezana posebna varstvena območja po teh smernicah in po smernicah o varstvu ptičev.

Smernice za varstvo ptičev (79/409/EEC) vsebujejo štiri dodatke: dodatek I, ki navaja vrste, za katere morajo države opredeliti posebna varstvena območja (SPA - Special Protected Area), dodatek II, v katerem so navedene vrste, ki se v posameznih državah lovijo, dodatek III, v katerem so navedene vrste, ki se nadzorovano izkoriščajo, ter dodatek IV, v katerem so navedeni prepovedani načini lova in ubijanja ptičev. Gozdne kure so uvrščene v dodatek II in III.

Uredba Sveta (EU) o varstvu prostoživečega živalstva in rastlinstva in ureditvi trgovine na tem področju (338/97) strožje kot Konvencija o mednarodni trgovini z ogroženimi rastlinskimi in živalskimi vrstami obravnava mednarodno trgovino ter ureja tudi notranji promet z rastlinami in živalmi med državami članicami EU.

Sistem varstva živalskih vrst v Sloveniji v današnji pravni ureditvi

Sistem varstva živalskih vrst sestoji iz dveh vsebin: neposrednega varstva in posrednega varstva preko sonaravne rabe. Največ ukrepov neposrednega varstva določajo predpisi s področja varstva narave in zaščite živali pred mučenjem. Predpisi s področja varstva narave določajo tudi načela sonaravne rabe, medtem ko je večina ukrepov posrednega varstva preko sonaravne rabe določenih oz. bodo določeni v predpisih, ki urejajo področja rabe naravnih dobrin. V predpisih s nekaterih področij, kot npr. gozdarstva, je v tem času vsebovanih veliko varstvenih ukrepov, prav tako se vsebine vključujejo v novo nastajajoče predpise s področja vodarstva in lovstva, zelo malo pa jih je npr. v predpisih s področja kmetijstva.

Podrobneje predstavljam varstvo živalskih vrst, ki temelji na predpisih s področja varstva narave.

Živalske vrste so v obstoječem sistemu varstva narave obravnavane dvojno: kot naravne vrednote in kot sestavina biotske raznovrstnosti.

Dvojnost je odraz stikanja dveh sistemov varstva narave: preteklega, ki je bil usmerjen v varovanje posameznih delov narave, in sedanjega, ki je usmerjen v varovanje celotne narave. V preteklem sistemu, ki je temeljil na **Zakonu o naravni in kulturni dediščini** v času

Slika 2: Posegi, ki jih ljudje izvajamo brez upoštevanja, da posegamo v življenjski prostor rastlin in živali, so eden od pomembnih razlogov za ogroženost vrst (foto: Jana Vidic)

od leta 1981 do 1999, so bile živalske vrste, ki so bile reliktné, endemične, redke in značilne, ter življenjski prostori živalskih vrst opredeljeni kot naravna dediščina. Ogrožene živalske vrste so se lahko razglasile za naravno znamenitost. Za živalske vrste, ki niso bile ogrožene, vključno s tistimi, ki so bile dediščina, niso bili določeni nikakršni ukrepi ali mehanizmi, ki bi preprečevali ogrožanje. Laično je bila razlaga pravnega predpisa glede na razumevanje izraza naravna znamenitost, ki naj bi pomenil nekaj znamenitega v naravi, celo absurdna: vrsta, ki je postala ogrožena, je postala naravna znamenitost, vrsta, ki ni bila ogrožena, ni bila naravna znamenitost, in če ni bila reliktna, endemična, redka in značilna, tudi ne naravna dediščina. Takšna ureditev je bila delno povzeta tudi v **Zakon o varstvu okolja** (velja od leta 1993), v katerem so živalske vrste in njihov življenjski prostor opredeljeni kot naravne vrednote. Z določilom, da je možno s podzakonskim predpisom vlade zagotoviti tudi varstvo živalskih vrst in njihovih habitatov, ki niso naravne vrednote, je bila dana osnova za varstvo vseh prostoživečih živalskih vrst. Zakon o varstvu okolja je tudi določil, da so prostoživeče divje živali, ribe in druge prostoživeče vodne živali v odprtih vodah in v ribolovnem morju lastnina republike.

V okvir določil Zakona o varstvu okolja se je umestil v letu 1999 sprejeti **Zakon o ohranjanju narave**. Zakon o ohranjanju narave je doslej najbolj celovito uredil varstvo narave, vključno z varstvom živalskih vrst. Kot je že omenjeno, obravnava zakon živalske vrste kot naravne vrednote in kot sestavine biotske raznovrstnosti. V sklopu poglavja o ohranjanju biotske raznovrstnosti določa **splošno varstvo živalskih vrst**, in sicer vsebuje načelna določila glede vrst, populacij in habitatov, kot npr. nobene živalske vrste ni dovoljeno iztrebiti, prav tako ni dovoljeno zmanjševati števila rastlin ali živali posameznih populacij, ožati njihovih habitatov ali slabšati njihovih življenjskih razmer do take mere, da bi bila vrsta ogrožena, ter namerno, brez opravičljivega razloga živali ubijati, poškodovati, odvzemati iz narave ali vznemirjati. Nadalje vsebuje določila glede posegov in dejavnosti ter trajnostnega gospodarjenja z vrstami, glede naselitve oz. doselitve tujerodnih vrst, zadrževanja živali v ujetništvu, še posebej z namenom prikazovanja javnosti, gojitve živali in trgovine z živalmi. V zvezi z naselitvijo, doselitvijo in gojitvijo živali tujerodnih vrst določa postopek presoje tveganja za naravo. Zakon določa, da se podrobne in druge vsebine splošnega varstva določijo naknadno s podzakonskim predpisom. Številni podzakonski predpisi so v letu 2001 v pripravi.

Novost v vsebini varstva vrst, ki jo v slovenski pravni red prinaša Zakon o ohranjanju narave, je **varstvo genskega materiala**, in sicer z vzpostavljanjem in upravljanjem genskih bank ter s pravili ravnanja pri odvzemu genskega materiala iz narave.

Varstvo habitatov vrst se zagotavlja preko ekološko pomembnih območij, habitatnih tipov in krajin, ki so pomembni z vidika ohranjanja biotske raznovrstnosti. **Ekološko pomembna območja** so deli narave, ki so z vidika ohranjanja biotske raznovrstnosti posebej pomembni.

Z ekološko pomembnimi območji se vzpostavi ekološko omrežje kot mozaik med seboj povezanih ali približanih biotsko posebej pomembnih delov narave. Ekološko pomembna območja določi vlada. Predpis je v tem času v pripravi in bo predvidoma sprejet v letu 2002.

Vrste habitatnih tipov, ki jih je zakon opredelil kot biotopsko ali biotsko značilne in prostorsko zaključene enote ekosistema, ter smernice za ohranitev habitatnih tipov v ugodnem stanju predpiše vlada. Vlada določa tudi **značilnosti krajine in krajinsko pestrost**, ki je pomembna za ohranjanje biotske raznovrstnosti.

Vsebina navedenih predpisov, vključno z varstvenimi usmeritvami, je obvezna vsebina naravovarstvenih smernic, ki se morajo upoštevati pri urejanju prostora, rabi naravnih dobrin in varstvu nepremične kulturne dediščine.

Varstvo živalskih vrst se po sistemu naravnih vrednot zagotavlja z opredeljevanjem **zooloških naravnih vrednot**, delov narave, ki so ekosistemsko in znanstvenoraziskovalno ali pričevalno pomembni z vidika habitata živali prostoživečih vrst in so lahko habitat ali del habitata ogroženih, redkih, endemičnih ali reliktnih vrst živali ali tipsko nahajališče vrst. Tudi varstvene usmeritve iz predpisa vlade oz. ministra o določitvi zvrsti naravnih vrednot in naravnih vrednot samih ter varstvenih in razvojnih usmeritvah so obvezna vsebina, ki se mora vključiti v naravovarstvene smernice in preko teh v prostorske plane in načrte ter načrte rabe naravnih dobrin. Naravne vrednote se varujejo z ukrepi varstva, kot so ustanavljanje zavarovanih območij, pogodbeno varstvo, obnovitev poškodovanih naravnih vrednot, uveljavljanje zakonite predkupne pravice države, omejitve v pravnem prometu z nepremičninami v zavarovanih območjih, izdajanje naravovarstvenih soglasij in dovoljenj v primeru posegov v naravo in drugi. Eden od pomembnejših ukrepov, ki se v tem času izvaja, je **ustanavljanje zavarovanih območij**. V Sloveniji imamo zavarovanega okoli 8 % ozemlja, v sprejetih prostorskih načrtih pa je za zavarovanje pre-

dlaganega več kot 30 % ozemlja države. Kljub razmeroma velikim predlaganim površinam pa zavarovana območja praviloma ne bodo zajela celotnih življenjskih prostorov mnogih živalskih vrst, zlasti ne tistih, ki se gibajo na velikem prostoru. Ne glede na to, so zavarovana območja za varstvo vrst zelo pomembna, saj z mehanizmi, ki jih zavarovanje omogoča, zlasti z upravljanjem območja, lažje usmerjamo rabo in dejavnosti tako, da je ugodno za živali. Zavarovana območja pa niso in ne bodo oblikovana kot izoliran prostor, znotraj katerega so živali zavarovane, zunaj njega pa ne. Zavarovana območja imajo vlogo jeder sonaravne rabe in trajnostnega razvoja, z vizijo, da se takšna raba in razvoj sčasoma razširita na ozemlje čim večjega dela države.

Posebna varstvena pozornost je po Zakonu o ohranjanju narave namenjena **ogroženim vrstam**. Ogrožene vrste določi minister s predpisom na osnovi strokovnih predlogov rdečih seznamov ogroženih vrst. Rdeči seznamami so bili kot strokovni predlogi strokovnjakov za posamezne sistematske skupine objavljeni v nekaterih strokovnih publikacijah. Leta 1989 je bil v reviji Varstvo narave objavljen rdeči seznam praprotnic in semenk, leta 1992 rdeči seznam vretenčarjev in 17 skupin nevretenčarjev, leta 1992 rdeči seznam listnatih mahov, leta 1994 v reviji *Acrocephalus* različica rdečega seznama ptičev, leta 1996 v publikaciji Atlas ogroženih vrst dnevnih metuljev Slovenije rdeči seznam dnevnih metuljev, leta 1997 v publikaciji Atlas kačjih pastirjev (*Odonata*) Slovenije rdeči seznam kačjih pastirjev.

Konec leta 2000 so po naročilu Ministrstva za okolje in prostor strokovnjaki opravili pregled in dopolnitev večine obstoječih rdečih seznamov, za nekatere skupine so pripravili nove strokovne predloge, za nekatere skupine pa so zaradi razmeroma kratkega časa opredelili le najbolj ogrožene vrste. Tako je v zadnjem strokovnem predlogu uvrščenih v rdeči seznam 2.026 taksonov (praviloma vrst) 30 sistematskih skupin živali. Zadnji strokovni predlogi so osnova za odredbo ministra, ki je v letu 2001 v pripravi za sprejem. V osnutku odredbe predloženi rdeči seznam je odraz trenutnih koordinacijskih, s tem povezanih finančnih in časovnih zmožnosti ter tudi v tem času razpoložljivih strokovnjakov za posamezne skupine ter današnjega poznavanja stanja vrst in njihove ogroženosti. Rdeči seznamami niso nikoli dokončni. Spreminjali se bodo in dopolnjevali, zlasti zaradi sprememb v naravi, ki vplivajo na stanje vrst, zaradi novih spoznanj ter tudi zaradi novih metod opredeljevanja ogroženosti.

V zadnjem strokovnem predlogu, ki ga je za ministrstvo pripravilo Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije, sta divji petelin in gozdni jereb uvr-

ščena v kategorijo prizadeta vrsta (E), belka in ruševca pa v kategorijo ranljiva vrsta (V).

Najpomembnejši varstveni ukrep je zavarovanje ogroženih vrst s predpisom vlade. V tem času je v veljavi **Uredba o zavarovanju ogroženih živalskih vrst**, ki naj bi se v letu 2002 uskladila z novim pravnim sistemom. Z uredbo so zavarovane vse vrste gozdnih kur.

Poznavanje biologije vrste ter analiza dejavnikov ogrožanja in njihovih posledic pa sta predpogoj za varstvo oz. za pravilno izbiro ustreznih varstvenih ukrepov. Posebej pomembno vlogo pri izbiri varstvenih ukrepov imajo t. i. indikatorske vrste, katerih stanje odraža stanje celotnega habitatnega tipa. Takšna vrsta je divji petelin, ki se pojavlja kot indikator bolj ohranjenih gozdnih ekosistemov (ČAS / ADAMIČ 1998).

Večina varstvenih ukrepov je naravnanih na varstvo vrst, novost v Zakonu o ohranjanju narave pa je možnost izvajanja varstvenih ukrepov za **varovanje izjemnih osebkov ali populacij** živali. Izjemna žival je tista, ki izstopa po svojih telesnih lastnostih, po vodilnem položaju v socialni hierarhiji populacije ali po kakršnih drugih izstopajočih značilnostih ali zaradi pomena v ekosistemu.

Pravice živali

Poseben vidik varstva živalskih vrst izhaja iz odnosa človeka do drugih živih bitij. V tem primeru ne gre za ugotavljanje ekonomske ali dediščinske vrednosti živali ali kakršnekoli druge koristi, ki jo ima žival za človeka, pač pa za etično-moralno odgovornost človeka do nečloveških bitij. S tradicionalnim filozofskim prepričanjem, izhajajočem iz dane oblasti človeka nad živalmi, so pogojene pravne ureditve odnosa človek – žival, po katerih je žival obravnavana kot stvar brez pravnih pravic. Šele v zadnjih desetletjih se vedno pogostejše pojavljajo tudi drugačna filozofska gledanja in nakazujejo se drugačne pravne ureditve. Po teh naj bi živali obravnavali kot pasivne subjekte (VISKOVIČ 1995). Leta 1978 je bila pod okriljem OZN sprejeta Deklaracija o pravicah živali. Uvodni členi določajo: »Vse živali se rodijo enake pred življenjem in imajo iste pravice do obstoja (1. člen). Vsaka žival ima pravico, da je spoštovana. Človek kot živalska vrsta sebi ne more podeliti pravice, da iztrelja druge živali ali da jih izkorišča s kršitvijo te pravice (2. člen). Pravice živali se morajo varovati z zakonom kakor tudi pravice človeka (14. člen).« Vsebinsko, ki jo načelno sporoča deklaracija, so imela nekatera ljudstva po svetu (npr. avstralski Aboridžini, severnoameriški Indijanci, Tibetanci) stoletja vsebovano v svojih življenjskih prepričanjih in načinih ravnanja z drugimi živimi bitji.

Slika 3: Ohranjeni deli z naravno strukturiranostjo so izjemnega pomena za ohranjanje ogroženih vrst in biotske pestrosti gozdov (foto: M. Čas)

Slika 4: Poljski zajec (*Lepus euroaeus*) je vse bolj ogrožena vrsta gozdnate in kulturne krajine zlasti zaradi intenzivnega kmetijstva (foto: M. Cerar)

Za zaključek lahko ugotovimo, da je varstvo živalskih vrst tako kot varstvo cele narave izjemno kompleksno, odvisno od filozofskih in verskih prepričanj družbe, njenih etično-moralnih vrednot, zadeva pa skoraj vse dejavnosti človeške družbe. Kot osnova varstvu služijo tako naravoslovne kot družboslovne vede, izstopajoče pa so biološke in ekološke ter sociološke znanosti.

Viri

- BRAČKO, F., et al, 1994. Rdeči seznam ogroženih ptic gnezdil Slovenije.- Acrocephalus, Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije, Ljubljana, št. 67, s. 166 - 180.
- ČAS, M. / ADAMIČ, M., 1998. Vpliv spreminjanja gozda na razporeditev rastišč divjega petelina (*Tetrao urogallus* L.) v vzhodnih Alpah.- Zbornik gozdarstva in lesarstva, št. 57, Ljubljana, s. 5 - 57.
- ČELIK, T. / REBEUŠEK, F., 1996. Atlas ogroženih vrst dnevnih metuljev.- Slovensko entomološko društvo, Ljubljana, s. 1 - 100.
- IUCN 1994. IUCN Red List Categories.- IUCN Species Survival Commission, Gland.
- KOTARAC, M., 1997. Atlas kačjih pastirjev (Odonata) Slovenije z Rdečim seznamom.- Projekt Slovenskega odonatološkega društva, Center za kartografijo favne in flore, Miklavž na Dravskem polju, s. 1 - 205.
- KRYŠTUFK, B., 1999. Osnove varstvene biologije.- Tehniška založba Slovenije, Ljubljana, s. 94 - 95.
- MARTINČIČ, A., 1992. Rdeči seznam ogroženih listnatih mahov (Musci) v Sloveniji.- Varstvo narave, št. 18, Zavod RS za varstvo narave in kulturne dediščine, Ljubljana, s. 7 - 166.
- VISOVIČ, N., 1995. Pravice živali.- Pravnik, 50, s. 589-602, Ljubljana, 11-12.
- WRABER, T. / SKOBERNE, P., 1989. Rdeči seznam ogroženih praprotnic in semenk SR Slovenije.- Varstvo narave 14-15, Zavod RS za varstvo narave in kulturne dediščine, Ljubljana, s. 9 - 428.

- Rdeči seznam ogroženih živalskih vrst v Sloveniji, 1992.- Varstvo narave 17, Zavod RS za varstvo narave in kulturne dediščine, Ljubljana, s. 19 - 209.
- Smernice za varstvo flore, favne in habitatov - FFH direktiva / The Council Directive 92/43/EEC on the Conservation of Natural Habitats and of Wild Fauna and Flora.
- Smernice za varstvo ptičev / The Council Directive 79/409/EEC on the Conservation of Wild Birds.
- Uredba o ratifikaciji konvencije o močvirjih, ki so mednarodnega pomena, zlasti kot prebivališče močvirskih ptic.- Uradni list SFRJ, MP 9/77, Uradni list RS, MP15/92.
- Uredba o zavarovanju ogroženih živalskih vrst.- Uradni list RS, št. 57/93, 61/93.
- Uredba Sveta (EU) o varstvu prosto živečega živalstva in rastlinstva in ureditvi trgovine na tem področju / Council Regulation (EC) No. 338/97 on the Protection of Species of Wild Fauna and Flora by Regulating Trade Therein.
- Zakon o ratifikaciji konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine.- Uradni list SFRJ, št. 56/74, Uradni list RS, MP 15/92.
- Zakon o ratifikaciji konvencije o varstvu Sredozemskega morja pred onesnaževanjem.- Uradni list SFRJ, MP 12/77, Uradni list RS, MP 13/93.
- Zakon o naravni in kulturni dediščini.- Uradni list SRS, št. 1/81, 42/86, 8/90, in RS, št. 26/92.
- Zakon o ratifikaciji konvencije o varstvu Alp (Alpske konvencije).- Uradni list RS, MP 5/95.
- Zakon o ratifikaciji konvencije o biološki raznovrstnosti.- Uradni list RS, MP 7/96.
- Zakon o ratifikaciji konvencije o varstvu selitvenih vrst prosto živečih živali.- Uradni list RS, MP 18/98.
- Zakon o ratifikaciji konvencije o varstvu prosto živečega evropskega rastlinstva in živalstva ter njihovih naravnih življenjskih prostorov (MKVERZ).- Uradni list RS, MP 17/99.
- Zakon o ratifikaciji konvencije o mednarodni trgovini z ogroženimi prosto živečimi živalskimi in rastlinskimi vrstami, spremembe konvencije ter dodatkov I, II, III in IV h konvenciji (MKTOZR).- Uradni list RS, MP 31/99.
- Zakon o ohranjanju narave.- Uradni list RS, št. 56/99, 31/00